

11

AAN DE KALM VLIETENDE MARK

Omstreeks 1900 | Spelevarende dames uit de gegoede burgerij op de kalm vlietende Mark.

Aan het eind van de 19^e, begin 20^e eeuw raakte het maken van uitstapjes door de gegoede burgerij in zwang. Ginneken, dat in die tijd uitgroeide tot een welvend kuuroord, was een geliefde trekpleister. Dat had alles te maken met de gezonde lucht boven het Markdal en het Mastbos en de hotels/restaurants die er verzezen, zoals Dennenoord, Mastbosch, de Boschwachter en Boschhek. Het was ook de tijd waarin BM bijvoorbeeld in de tuinen van Kasteel Bouvigne of Kuuroord Mariëndal gratis toegankelijke *zondagmiddagmatinee*s organiseerde.

Ansichtkaart van Kasteel Bouvigne uit 1922. De historie van Bouvigne (Bouverie) begon ergens in de late 15^e eeuw. Het oorspronkelijke landhuis en toebehoren werden in 1614 aangekocht door prins Philip Willem van Orange waarna het zijn huidige Renaissance-aanblik verkreeg. Bouvigne bleef in het bezit van 8 opeenvolgende prinses van Orange. In 1930 verwierf de rijksoverheid de eigendomsrechten en werd het kasteel en haar bijgebouwen verpacht. Sinds 1973 is Landgoed Bouvigne het trotse eigendom van Waterschap Brabantse Delta (dat in 2007, na veel protest, toestemming verkreeg om een kantorencomplex op het landgoed te bouwen).

Zoals gebruikelijk rondom al haar optredens in die dagen kon BM rekenen op uitgebreide aandacht in de pers (zie ook bij hoofdstuk 6 'Het gouden tijdperk'). Het volgende staaltje van romantische journalistiek op de drempel van de 20^e eeuw betreft een vooraankondiging van een openluchtconcert in de zomer van 1899 in tuin van Mariëndal, *een der geliefdste plekjes in den omtrek*, aldus de redacteur die voorts uithaalde met: *Daar onder de majestueuze linden gezeten, langs de kalm vlietende Mark, met het gezicht op den fraaien aanleg van zoo menige buitenplaats op de uitgestrekte groengronden met de geestige silhouet van het kasteeltje Bouvigne in het verschiet, en dan naar heerlijke tonen van een breede schare geoefende zangers te luisteren, dat is geen alledaagsch genot.*

Huize Mariëndal (dat op het terrein stond waarop thans het gemeenschapshuis van het naastgelegen eeuwenoude protestantse St. Laurentiuskerkje staat) werd in 1957, na jarenlange leegstand, afgebroken. Behalve als kuuroord heeft de villa o.m. dienst gedaan als jeugdherberg. Tijdens de bezetting diende het als hoofdkwartier van de Duitse bezetters van Breda. Een plan om het in okt. 1944 te bombarderen liep uit op een drama. Bij vergissing werd namelijk het kuuroord *Bad Wörishofen* aan de andere zijde van de Duivelsbrug getroffen. Dit betekende het einde van de welvaart in kuuroord Ginneken. Het dorp werd bovendien “na een felle annexatiestrijd van bijna tachtig jaar op 1 januari 1942 door Breda ingelijfd” - citaat Wim Siegmund in het artikel uit 2007: *Vijfzestig jaar geleden werd het dorp Ginneken geannexeerd, maar niet met hulp van de Duitsers* (paulusvandaasdonck.nl).

De matineeën konden lange tijd op een grote belangstelling rekenen. Dit gold ook voor de eveneens gratis toegankelijke *volksconcerten*. Deze concerten, waarbij doorgaans de muziekkiosk op de Grote Markt of die in park Valkenberg als podium diende, hielden in de regel verband met ‘koninklijke gebeurtenissen’. Tot in de jaren tachtig van de vorige eeuw waren optredens op Koninginnedagen heel gebruikelijk. Maar gezongen werd er ook bij heel bijzondere aangelegenheden. Buitengewoon was natuurlijk het toezingen van koningin Wilhelmina in 1905, het jaar waarin aan BM het predicaat ‘koninklijk’ werd verleend. Vanaf een speciaal in het Valkenberg gebouwd podium bracht het koor toen de door BM-dirigent Henri van Nieuwenhoven geschreven *Welkomstgroet*, dat wordt ingezet met ‘Gegroet, Gij Eed’le Vrouwe – Gij, dier’bre Koningin’, ten gehore (zie ook hoofdstuk ‘Ingevolgde bevelen van Hare majesteit’).

1898, Thérèse Schwartz | Inhuldigingsportret van koningin Wilhelmina. Wilhelmina werd, na het overlijden van haar vader koning Willem III in 1890, op 18-leeftijd koningin der Nederlanden. Vanwege haar jeugdige leeftijd trad haar moeder koningin Emma tot aan de inhuldiging op als regentes. De officiële inauguratie vond plaats op 6 september 1898 in de Nieuwe Kerk te Amsterdam. Kort voordien had BM in onze hoofdstad deelgenomen aan een prestigieuze zangwedstrijd waarvoor veelvuldig werd gerepeteerd en waarvoor “*vrijwel iedere beschikbare lokaliteit in Breda*” moest worden benut. Kort voor de wedstrijd maande toenmalig dirigent Govert Dorrenboom de leden “*tot onthouding van spiritaliën en tabak*”. Daarentegen werd het drinken van kwast (een warme niet-alcoholische drank die wordt gemaakt met citroensap) aanbevolen. Om het tijdsbeeld te schetsen citeren we ook het volgende uit ‘125 jaar KZBM’:

Helaas zijn alle inspanningen vergeeft; het koor valt niet in de prijzen en keert teleurgesteld huiswaarts. Dit zal de leden echter niet weerhouden hebben met overgave deel te nemen aan de kroningsfeesten ter gelegenheid van de inhuldiging van prinses (dan koningin) Wilhelmina. Zelf verleent B.M. op 23 oktober zijn medewerking aan een Kroningsconcert door Vlijt en Volharding (zie hfd. 8 onder ‘Van Vlijt en Volharding tot Amor Musae’). Tijdens dit concert wordt de Kroningscantate van Govert Dorrenboom uitgevoerd, waaraan ook een honderdtal kinderen deelneemt. Waar het betreffende concert plaatsvond wordt niet vermeld. Gezien de massaliteit van de uitvoerenden ligt park Valkenberg voor de hand.

Ten gevolge van de snel groeiende populariteit van ‘het voetbal’ in de twintiger jaren en de economische recessie in de jaren dertig stierven de zondagmiddagmatineeën al voor de Tweede Wereldoorlog een zachte dood. De volksconcerten verdwenen, samen met de teloorgang van de massale volksfeesten op Koninginnedag, eind jaren tachtig van de vorige eeuw ‘uit het straatbeeld’. Openlucht optredens werden daarna steeds schaarser en ten tijde van Marcel Verhoeff zelfs volledig in de ban gedaan. Heel opmerkelijk is dat de aanleiding daarvoor een heruitvoering was van de ‘Welkomstgroet’ van Henri van Nieuwenhoven op een speciaal gebouwd podium in het Valkenberg. Op 11 september 2004 verleende BM haar medewerking aan een grootse viering ter gelegenheid van ‘600 jaar Breda Nassaustad (zie bij hoofdstuk 3 onder ‘Gegroet, Gij Eed’le Vrouwe, Gij, dier’bre Koningin’). Het weer zat niet mee, want kracht 4 tegenwind waardoor “we elkaar niet hoorden en er

zeer vals en vrijwel onhoorbaar voor het publiek werd gezongen". Hoewel er destijds dus eigenlijk sprake was van vrij extreme omstandigheden, werden optredens in de buitenlucht door de muziek- en concertcommissie (op aandrang van Marcel) voortaan als 'artistiek onverantwoord' bestempeld. Zoals gewoonlijk bevestigen uitzonderingen de regel, want de kans om 'aan de eigen voordeur' voor duizenden Bredanaars op te treden bij de heropening van de haven op 1 juli 2007 lieten bestuur en dirigent vanzelfsprekend niet aan hun neus voorbij gaan.

Weer water voor de poort van Haven 7 bracht enkele creatieve geesten binnen de gelederen op het 'wilde idee' om een periodiek terugkerend havenconcert te organiseren. Dat dit niet bij een idee bleef moge blijken uit het volgende citaat uit 'Meer weten', het wekelijks verstrekte bestuurlijke infobulletin in die jaren:

Eén grote muzikale, financiële en organisatorische uitdaging ligt in het nabije verschiep. Toen BM in juni 2007 bij de officiële opening van de Haven voor vele duizenden toehoorders het Conquest of Paradise zong, was het concept snel bedacht: een 'Prinsengrachtconcert' in de Bredase haven! Hemelbestormende ideeën kosten immers niets, het realiseren ervan véél. Inmiddels worden de contouren van het eerste BMHavenconcert in juni 2009 steeds zichtbaarder. Projectleider Theo Melis en de zijnen doen er alles aan om er een breed volksfeest van te maken, met een matinee voor Bredase kinderkoren in de middag en een avondprogramma dat 'klassiek' van start gaat en via 'belcanto' uitmondt in afsluitende samenzang. Stel je eens voor, Verdi's Slavenkoor gezongen door 10.000 bezoekers... Dat de steun nodig is van bedrijven en instellingen die mogelijkheden zien om eigen publicitair belang te combineren met een financiële ondersteuning van dit uitdagende evenement, zal vanzelfsprekend zijn.

Helaas viel het hele plan van Theo en de zijnen in 't water in verband met gemeentelijke eisen op gebied van beveiliging, sanitaire voorzieningen en medische preventie. Voor de extra kosten daarvoor kon simpelweg geen dekking gevonden worden.

Bij de afbeelding: Het door Theo Melis ontworpen logo op een internetfoto van het vele publiek bij de heropening van de haven op 1 juli 2007 (fotograaf onbekend).

Uitnodigingsflyer van 'Het bestuur van het Begijnhof in Breda' voor het 2^e Begijnhofconcert door het Koninklijk Breda's Mannenkoor.

Breda is heel wat grote en kleine muziekevenementen rijk. Het oudste en bekendste is het vierdaagse Jazzfestival dat al sinds 1971 met Hemelvaart wordt gehouden (zie ook hoofdstuk 8 onder 'Jazz at the Brewery'). Daarnaast zijn er bijvoorbeeld nog Breda Barst, Dancetour, POBparade, Breda Live, de Valkenbergconcerten, het Spanjaardsgatfestival, de Begijnhofconcerten en het smartlappenfestival de Tranen van Van Cooth. Nadat de ban op het buiten zingen stilzwijgend was opgeheven, viel BM diverse keren te beluisteren tijdens edities van het Spanjaardsgatfestival en de Begijnhofconcerten. De *wedergeboorte van het openluchtconcert* vond evenwel plaats in september 2010 op de trappen voor de Santa Creu kathedraal te Barcelona.

In de geschiedenis van het openluchtconcert valt de samenwerking met militaire kapellen op. Zo was bijvoorbeeld de stafmuziek van het 4^e Regiment Infanterie uit Leiden betrokken bij het buitengewone, met vuurwerk afgesloten, feestconcert op 3 juli 1905 van onze tot 'koninklijk' verheven zangvereniging in de tuin van Concordia (zie ook bij de inleiding van hoofdstuk 3 'Ingevolge de bevelen van Hare Majesteit'). In hoofdstuk 8 ('BM, de KMA en de hand van Umland') kwam meermaals de muzikale samenwerking met de stafmuziek van het in Breda gelegerde 6^e Regiment Infan-

terie ter sprake. In dat hoofdstuk wordt onder meer de bijzondere band tussen BM en de KMA in de periode 1868 – 2015 beschreven. Een thema dat binnen dat verband nog de aandacht verdient is de *Nationale* (oorspronkelijk strikt militaire) *Taptoe*. Het internationaal befaamde evenement verhuisde in 1976 van Delft naar de parade van KMA en daar had BM profijt van, want: *Op initiatief van hun voorzitter* (destijds Marcel Smits van Waesberghe) *melden zich een dertigtal koorleden als controleur en/of plaatsaanwijzer, die daarmee een leuk bedrag voor de vereniging verdienen*. Jarenlang hebben vanaf 1976 steeds om en nabij 30 zangers “een controlerende inbreng”, waarmee de kas werd gespekt, gehad. In 1985 bijvoorbeeld werd zodoende “een duidelijk financieel fundament gelegd voor de aanschaf van broodnodige ‘eigen’ piano”. Tot en met 2004 ‘leverde’ BM ook figuranten bij alle thematisch opgezette edities.

Wijlen Gerard Schaffels als figurant tijdens de Nationale Taptoe – Breda in 2004. Deze stond in het teken van de 60^e verjaardag van de bevrijding van de stad.

In de lange BM-historie hebben koorleden overigens wel vaker bij uiteenlopende gelegenheden een figurantenrol gespeeld. Om te beginnen (voor zover viel na te gaan) in 1874 toen BM ter gelegenheid van het 25-jarig kroningsfeest van koning Willem III deelnam aan een *allegorische optocht* door de binnenstad. Vooralsnog de laatste keer dat BM-zangers (bij toerbeurt) figureerden was in 2017 ten

behoefte van het theaterstuk ‘Brouwerskind’ dat werd opgevoerd in het voormalige hoofdkantoor van De Drie Hoefijzers aan de Ceres-straat (zie bij hoofdstuk 4 onder ‘Brouwerskind’). Kortom: *Over allegorische optochten, Taptoe Breda en BM-figuranten*. Tot besluit: Tijdens de ‘Groote Historische en Allegorische Optocht’ in 1913 ter gelegenheid van 100 jaar onafhankelijkheid vertolkten de toenmalige BM-zangers “in de kleding der oude toonkunstenaars koralen van oude meesters”. Het is gissen naar de namen van die oude meesters en de titels van de gezongen koralen, maar de drie dagen durende onafhankelijkheidsfeesten in september 1913 lenen zich wel voor *een zijspng naar onze repertoiregeschiedenis*.

Affiche van de onafhankelijkheidsfeesten in Breda | Nadat keizer Napoleon Bonaparte in 1813 nabij Leipzig door geallieerde troepen werd verslagen, kwam er een einde aan de Franse overheersing van de Nederlanden in de periode 1795 – 1813.

Over zondagmiddagmatinee...

Tot in de veertiger jaren van de 20^e eeuw was Ginneken dus een zelfstandig en welvarend kuuroord met een aantal hotels binnen de dorpsgrenzen. Een toeristisch lokkertje toentertijd was de aanleg door de ‘Ginnekenische Tramweg Maatschappij’ (GTM) van een paardentrambaan vanaf de Ginnekenmarkt, via de Boschlaan (thans Duivelsbruglaan) en verder langs de rand van het Mastbos tot aan het in 1978 afgebrante *Hôtel Boschhek* aan de driesprong nabij de accommodatie van AV Sprint.

Bij de afbeeldingen op voorgaande bladzijde: Ginnekenmarkt, de begin- en eindhalte van de GTM. De paardentram was een van de eerste toeristische attracties van Nederland | *Zien en gezien worden*, respectievelijk vanaf het terras in de tuin van Hôtel Mastbosch en vanuit de paardentram op de (huidige) Burgemeester de Manlaan (foto's v/h Stadsarchief Breda uit ca. 1900)

'Zien en gezien willen worden' is een tot cultuur verheven verschijnsel dat aan het einde van 19^e eeuw onder andere in het mondaine Ginneken haar kop opstak. Een ideale gelegenheid daartoe boden de door BM gehouden zondagmiddagmatinees, zoals die in de tuin van Huize Mariëndal 'langs de kalm vlietende Mark' in 1899 (zie bij inleiding). Iets verderop aan de huidige Duivelsbruglaan stond Hotel Dennenoord. Ook Dennenoord beschikte over een ruime tuin voor het organiseren van matinees. Eén daarvan was in de zomermaanden van 1895. Het volgende citaat is uit een recensie in de Noord Brabantse Courant: *De tuin voor het huis was niet alleen stampvol, maar zelfs langs den steenweg zaten lange rijen*. Dat deze immer drukbezochte tuinconcerten 'uitjes' waren voor het hele gezin moge blijken uit het vervolg:

't Is te begrijpen, dat deze belangstelling niet anders dan aanmoedigend kan werken op directeur en zangers; nog meer zou dit echter het geval zijn, indien sommige bezoekers zouden besluiten kinderen beneden drie jaren en honden thuis te laten. Deze hooren niet op een concert thuis. Zelf gaven ze hiervan de meest hoorbare bewijzen. De recensent besloot zijn verslag met: Nog een kleine opmerking. Hoe komt het toch, dat het programma enkel Fransche en Duitsche stukken bevatte, terwijl den vorigen keer in 't Liesbosch zoo keurig den lof van Neêrlands Taal gezongen werd?

Prentbriefkaart van 'Hôtel Dennenoord – Ginneken' op de hoek van de Duivelsbruglaan en de Tijchinélaan. Het hotel (met een geliefde kegelbaan) werd in 1976 gesloopt om plaats te maken voor het appartementencomplex 'Dennenoord'

De 'kleine opmerking' bewijst dat over smaak valt te twisten. 'Den vorigen keer' slaat evenwel op een optreden 7 weken voordien in de tuin van *Hôtel Huis ten Bosch* aan de Liesboslaan. Ook toen kon BM rekenen op een grote belangstelling, immers: *Tot het laatste moment brachten rijtuigen, rijwielen, stoom- en paardentrams tientallen personen mede, waarvan velen zich met een staanplaats hebben moeten behelpen*.

Ansichtkaart uit omstreeks 1900 van *Hôtel Huis ten Bosch* aan de Liesboslaan 315 te Lies. Het oorspronkelijke herenhuis werd in 1879 omgebouwd tot een hotel. Dit hotel, met nagenoeg voor de voordeur een halte voor zowel de stoom- als de paardentram uit Breda, heeft tot 1904 bestaan. Nadien kreeg het (met een extra vleugel uitgebreide) pand o.m. de functie van klooster en grootseminarie. Thans omvat het complex een aantal woonzorgappartementen.

Ook bij een tuinconcert in augustus 1897 was het zó druk *dat men* (aldus de kronieken) *stoelen te kort komt en de mensen bijna niet bediend kunnen worden. Ook is de capaciteit van het openbaar vervoer onvoldoende om iedereen naar Breda terug te brengen*. Hoe alle zangers uiteindelijk zijn thuis gekomen, is ongewis. Dat dit waarschijnlijk vroeg in de

ochtend moet zijn geweest, kan worden afgeleid uit het volgende citaat:

Onze kranige zangers toonden toen eerst, hoe zij hunne kunst liefhebben; nog lang zaten zij in gezellige kring bijeen, en lieten bij een koelen dronk hunne zanglust de vrije teugel. En de keelen werden niet moe en de vroolijke stemming duurde tot diep in den nacht. Zóó gaat Breda's Mannenkoor uit!

Deze passage geeft aanleiding om te denken dat de verslaggever wellicht óók is blijven plakken. ‘Andere tijden, andere zeden’ immers (zie ook bij hfd. 6 onder ‘1907 | Een boulevardcafé te middernacht’). In ieder geval droeg hij BM een warm hart toe, want hij besluit zijn verslag met een heuse ledenwerf-campagne: *Sluit U aan, mannen van Breda!, vooral als gij goede tenorstemmen hebt, want daaraan heeft Breda’s Mannenkoor behoefte, en geniet dan meê met het genot, dat de beoefening van de edele zangkunst u biedt.*

Locomotief nummer 13 van de Zuid-Nederlandsche Stoomtramweg-Maatschappij, de ZNSM, op het emplacement in Princenhage, 1927 (collectie BBA Fotoarchief)

Opmerkelijk is ook nog het volgende citaat uit die tijd: *Zijn we wel in-gelicht, dan behoort Breda’s Mannenkoor tot die weinige vereenigingen, die geene vergoeding verlangen voor hare uitvoeringen en elke belooning, onder welken vorm ook, weigeren.*

...en volksconcerten

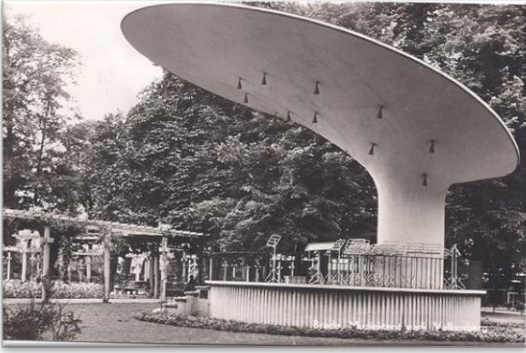
De vele openluchtconcerten die BM in de loop van haar geschiedenis heeft gegeven vanaf de muziekkiosken die Breda rijk was, waren eveneens erg populair. Dergelijke podia stonden in de tuin van Concordia, op de Grote Markt, op het Stationsplein en in park Valkenberg. De meest gebruikte zal de kiosk op de Grote Markt geweest zijn. Met name ook voor de jaarlijkse openbare *volksconcerten* op koninginnedagen die tot in de tachtiger jaren van de vorige eeuw ook ware volksfeesten waren.

Bij de afbeeldingen (hierboven): De muziekkiosk op de Grote Markt op een foto van het Stadsarchief Breda uit 1905. De (in de wintermaanden opgeslagen) kiosk was vanaf omstreeks 1900 tot in 1950 in gebruik. | Hieronder: Stadsarchieffoto uit 1930 van een garnizoen reünie voor de schulp in de tuin van Concordia

Een optreden voor een paar duizend belangstellenden vanaf *de schulp* in de (met vetpotjes verlichte) tuin van Concordia in 1902 passeerde reeds in hoofdstuk 8 de revue (zie bij ‘Van Vlijt en Volharding tot Amor Musae’). Een ander voorbeeld is het feestconcert ter gelegenheid van het 40-jarig bestaan van BM in 1905. *De tuin (...) is voor die gelegenheid feestelijk verlicht en het concert trekt tussen de 3 en 4000 toehoorders, die deels met extra trams en treinen worden aan- en afgevoerd.* Dat een optreden in de schulp in de eerste decennia van de 20^e eeuw wel wat voeten in de aarde had, moge blijken uit enkele zinsneden uit een recensie in De Bredanaar naar aanleiding van een concert in 1911. Hierin is sprake van *de meer dan treurige, ellendige plaatsing der uitvoerenden. Van het feit dat de helft der executanten onder, de andere helft buiten de schulp stond of zat en van de totale onmogelijkheid dat de zangers ook maar een ziertje steun aan elkaar hadden.* Hierbij moet men bedenken dat het koor toentertijd uit om en nabij 200 zangers bestond (citaten uit: ‘125 jaar KZBM’).

Een voorbeeld van een volksconcert vanaf *de schelp* in het Valkenberg is het concert ter gelegenheid van de 125^e verjaardag van de Koninklijke Militaire Academie (zie ook bij hoofdstuk 8 onder ‘1953 | 125 jaar KMA’).

Maar: *Evenmin als de schulp in Concordia voldoet de muziek- tent in het Valkenberg. Tijdens een zomerconcert staat een groot deel van de zangers met de rug naar het publiek, waardoor veel geluid verloren gaat. Dit euvel zal nog jarenlang worden gesignaleerd.* Dit citaat slaat overigens niet op het aangehaalde concert, maar op een optreden ruim 40 jaar voordien toen geluidsversterking nog in haar kinderschoenen stond. Het gesignaleerde euvel zal echter ook in 1953 een rol hebben gespeeld vanwege de vrije ligging van de kiosk. Tel daarbij op dat bij openluchtop tredens sowieso sprake is van geluidsverlies door wind, verkeershinder, spelende kinderen,

blaffende honden en wat dies meer zij, dan valt te begrijpen dat het concerteren in de open lucht van lieverlee uit de gratie raakten. Ten gevolge van de totale mislukking van een optreden ter gelegenheid van 600 jaar Nassaustad Breda in het Valkenberg in 2004 (zie inleiding) nam het toenmalig bestuur zelfs het besluit “om nooit meer buiten zingen”.

Bij de afbeeldingen: De modernistische muzienschelp uit 1955 in stadspark Valkenberg. Bij de herinrichting van het park in 1974 werd de in verval geraakte schelp afgebroken.

Kiosk op het in 1863 aangelegde Stationsplein. De kiosk verrees omstreeks 1900 en verdween vermoedelijk eind dertiger/begin veertiger jaren van de vorige eeuw. Ter gelegenheid van de feestelijke ontvangst van koningin Wilhelmina in 1905 heeft BM erin opgetreden voor een grote massa Bredanaars (zie ook bij hfd. 3 ‘Ingevolge de bevelen van Hare Majesteit’). Het toentertijd immense plein is legendarisch in de koorhistorie vanwege de ontvangst door duizenden enthousiaste stadgenoten na gewonnen zangconcoursen (zie bij hfd. 6: ‘Het gouden tijdperk’).

Wordt vervolgd met:

- **De wedergeboorte van het openluchtconcert**
- **Over allegorische optochten, Taptoe Breda en BM-figuranten**
- **Een zijsprong naar onze repertoiregeschiedenis**